

KGB agentai: tipai, funkcijos ir keliami tikslai

KGB agentų veikla vis dar susilaukia didžiulio visuomenės dėmesio. Taip pat kyla nemažai diskusijų dėl jų veiklos viešinimo ir atsakomybės. Žmonėms ypač rūpi, kieno pavardės slypi už asmenų, sutikusių bendradarbiauti su sovietų saugumo tarnyba, slapyvardžių, o ne konkrečių agento veikla. Nežinant kokias funkcijas ir užduotis jie vykdė agentas asocijuojasi su skundiku, informatoriumi, kuris tik kenkė žmonėms. Tai tik gerokai supaprastintas vaizdinys, kai nėra žinoma, kokie jiems buvo keliami tikslai ir skiriamos užduotys.

ĮVADAS

Agentai – vieni iš svarbiausių KGB veiklos atramų ir galios šaltinių, nes jų pateiktos informacijos pagrindu buvo organizuojama KGB operatyvinė veikla. SSRS valstybės saugumo komiteto pirmininko 1983 m. liepos 4 d. įsakyme Nr. 00140 konstatuojama, kad agentūra yra pagrindinė čekistų veiklos priemonė¹. Tai paslaptimis ir mitais apaugusi KGB veiklos sritis, nes informacija apie agentus buvo patikimai saugoma net ir institucijos viduje. O tai, kas apgaubta paslapties šydu, labiausiai ir domina visuomenę. KGB stengėsi, kad visur „kyšotų“ akys ir ausys, t. y. siekė per baimę užsitikrinti visuomenės

paklusnumą ir kontrolę. Skirtingi agentų tipai rodo, kokia įvairi buvo agentų veikla ir jų užduotys. Kiekvienas agentas – tai skirtinga istorija, skirtingas santykis su KGB. Vieni su KGB bendradarbiavo entuziastingai, iš idėjinių paskatų, kiti – šantažuojami, patirdami psichologinį spaudimą. Tik reali agentų veikla ir padaryta žala lemia jų atsakomybės dydį. Be abejo, pats sutikimo bendradarbiauti su KGB faktas nepuošia biografijos. Beatodairiškas sensacijų ar viešumo siekis neretai užgožia tiesą apie agentų veiklą, padarytą žalą ir jų atsakomybę.

Šio straipsnio tikslas – įvardyti ir apibūdinti agentų tipus, jiems iškeltus tikslus ir užduotis, išryškinti, kokiose visuomenės grupėse jie aktyviausiai veikė. KGB siekė kontroliuoti įvairias visuomenės gyvenimo sferas, tad ir agentūrinio darbo spektras buvo labai platus. KGB juos naudojo prieš rezistentus Lietuvoje ir lietuvių išeivius Vakaruose, buvo pasitelkiami stebėti švietimo, mokslo, kultūros, ekonomikos ir turizmo sektorius. Šiame straipsnyje siekiama konkrečiais pavyzdžiais atskleisti, kaip agentai buvo naudojami prieš rezistencinę veiklą Lietuvoje ir išeivijoje, t. y. prieš dvasininkiją, išeiviją, disidentus ar siekiant išsiaiškinti antisovietines apraiškas ir bandant užkirsti joms kelią. Pateikiami agentūrinės veiklos

atvejai, iliustruojantys svarbiausius agentų darbo aspektus.

Slaptųjų tarnybų ir agentų veikla susilaukia nemažai istorikų ir kitų specialistų dėmesio. Tačiau tirti šią temą yra sudėtinga, nes pasaulio slaptosios tarnybos slepia informaciją apie savo ir slaptųjų bendradarbių veiklą net ir prabėgus daugybei metų. Lietuvoje tyrimus apsunkina tai, kad daug KGB agentų asmens ir darbo bylų yra sunaikinta arba išvežta. Likę dokumentai yra svarbūs tiriant tiek slaptųjų tarnybų, tiek agentų veiklą, tik nereikėtų KGB tapatinti su kitomis specialiosiomis tarnybomis, nes KGB veikla pasižymėjo tam tikra specifika.

Kai kuriuose moksliniuose darbuose apsiribojama pavienių, jau išviešintų agentų veiklos aprašymu, visiškai neanalizuojama, kas yra KGB slaptieji bendradarbiai, kokie jų tikslai, funkcijos, kaip jų veikla keitėsi per visą KGB istoriją. Be to, daug dėmesio kol kas buvo skiriama pragaištingai agentų veiklai prieš partizaninio judėjimo dalyvius. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė viena pirmųjų bandė pristatyti agentų tipus, aprašyti jų vykdytas užduotis, naudotus verbavimo metodus ir pateikti konkrečių KGB veiklos pavyzdžių². Ji daug dėmesio skyrė laikotarpiui iki 1952 m. agentūros reformos. Istorikas Arvydas Anušauskas³ daug nuveikė tyrinėdamas KGB agentų veiklą Lietuvoje, tačiau jo darbuose ši tema atskleidžiama tam tikrais aspektais: aprašomi verbavimo procesai, pateikiami fragmentiški statistiniai duomenys, agentų veikla išryškinama tik tam tikrose visuomenės grupėse. Itin daug dėmesio istorikas skyrė užsienio agentams, kurie veikė tarp išeivių ar vykdė pramoninį šnipinėjimą.

Lina Okuličiūtė, tyrinėdama vieną iš KGB slaptųjų bendradarbių tipų – patikimus asmenis, – trumpai apibūdino visus slaptųjų bendradarbių tipus⁴. Apie Katalikų Bažnyčios persekiojimą yra išlikę nemažai šaltinių. Paminėtinos Arūno Streikaus⁵,

Vytauto Vitkausko⁶, Valdo Pruskaus⁷ publikacijos, kuriose analizuojama agentų veikla prieš rezistencinėje veikloje dalyvavusius kunigus, pateikiama preliminari užverbuotų dvasininkų statistika. Vidas Spengla, remdamasis kunigo Juozo Zdebskio KGB operatyvine byla Nr. 242, aprašo, kaip ir kokie agentai mėgino kontroliuoti „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ sudarytojus, platintojus, konkrečius kunigus ir vienuoles⁸. Nemažai istoriko dėmesio sulaukė ir KGB agentų veikla išeivijoje. Šią temą taip pat analizavo istorikai Darius Juodis⁹, Juozas Banionis¹⁰ ir Kristina Burinskaitė¹¹. L. Okuličiūtė atskleidžia, koks agentų tinklas buvo apraizgęs garsų nepriklausomos Lietuvos veikėją, buvusį politinį kalinį Juozą Keliuotį, Audronė Veilentienė¹² pateikia informacijos, kaip agentai veikė Kauno politechnikos institute¹³, o tarp akademinio ir neformalaus jaunimo – Juozas Romualdas Bagušauskas¹⁴.

Visuomenei, ypač jaunimui, KGB dokumentų prieinamumą apsunkina ir tai, kad šie dokumentai yra parašyti rusų kalba. Tai šiek tiek kompensuoti turėtų į lietuvių kalbą išvertas KGB dokumentų rinkinys, kuriame dokumentai atrinkti pagal tam tikras veiklos sritis¹⁵.

Užsienio istorikams tirti KGB agentų veiklą yra aktualu, nes tarp Rytų ir Vakarų vyko intensyvi ne tik politinė, bet ir žvalgybinė kova, o slaptųjų tarnybų šaltiniai Rusijoje yra neprieinami. Paminėtini vieno iš slaptųjų tarnybų žymiausių ekspertų Christopherio Andrewso veikalai¹⁶, pagrįsti buvusio saugumiečio Vasilijaus Mitrochino slapta nukopijuotais ir Vakaruose atsidūrusiais KGB dokumentais. Šis autorius plačiai aprašo KGB veiklą Vakaruose. Įvairius KGB veiklos aspektus atskleidžia Amir Weiner, Aigi Rahi-Tamm publikacijos¹⁷. Baltijos šalyse archyvai yra laisvai prieinami, tad užsieniečiai gali tirti šios institucijos veiklą.

Šiame tyrime remiamasi sovietinio saugumo dokumentais, kurie saugomi Lie-

tuvos ypatingajame archyve (LYA). Juose atskleidžiami įvairūs KGB agentų veiklos aspektai. Direktyviniuose dokumentuose apibrėžiama agento sąvoka, aprašoma, kaip reglamentuoti ir organizuoti agentų darbą, kaip pasiruošti atlikti agentūrines užduotis. Kita dokumentų grupė – KGB pagrindinių valdybų, miestų ir rajonų padalinių metiniai planai ir ataskaitos, agentūrinių-operatyvinių priemonių planai. Juose atskleidžiama, kaip agentai buvo išnaudojami vienai ar kitai užduočiai atlikti (pažaboti nepalankius režimui asmenis, nutraukti antisovietinių organizacijų veiklą, sutrukdyti rengti mitingus, piketus, eisenas). Vis dėlto trūksta ataskaitų, kuriose būtų užfiksuota, kaip buvo vykdomos užduotys. Šią spragą iš dalies užpildo agentūriniai pranešimai, kuriose nurodyta, kokios užduotys buvo skiriamos agentams ir kokių veiksmų jie ėmėsi. Taip pat galima rasti agentų komentarų, pastabų, pasiūlymų, netgi negatyvių asmenų apibūdinimų, o tai daug ką pasako apie patį agentą. Pasitaiko ir operatyvinių darbuotojų komentarų apie agentų pasiekimus, pranešimų informatyvumą. Pateikta informacijos apie konkrečių agentų užduotis, jų pasirengimo planus. Agentūrinių pranešimų informatyvumo lygis rodo, kaip „sąžiningai“ agentai atlikdavo savo užduotis.

KGB dokumentas, kaip istorijos šaltinis, yra nepatikimas ir „pavojingas“, ypač kai kalbama apie tikrus ar tariamus agentus, nes būdingas tam tikras prirašinėjimas, darbo imitavimas, kad pasipuikuotų prieš valdžią ar užglaistytų agento neveiknumą. Skirtingos terminijos vartojimas taip pat sukelia tam tikros painiavos, nes ne visada aišku, koks buvo asmens su KGB bendradarbiavimo lygis, ar žmogus tikrai buvo agentas, ar informacija išgauta slapta, ar griebtasi spaudimo priemonių. Be to, iš dokumentų nematyti, kiek asmenų buvo užverbuota prievarta, kiek bendravo „idėjiniais“, patriotiniais

pagrindais, kokia vyko drama, kai agentas buvo verčiamas slapta dirbti represinei struktūrai. Sunaikinti ar išvežti dokumentai tam tikrus agentų veiklos aspektus turbūt paliks po paslapties šydu visiems laikams. KGB dokumentai, kaip agentų atsakomybės įvertinimo šaltinis, yra labai komplikuoti, nevienareikšmiš. Vargu ar galima vien tik agentus kaltinti dėl žmonėms padarytos žalos: nenusisėkusios karjeros, neįvykusios kelionės ir pan. Jie buvo tik represinės politikos sraigtelis, nes operatyviniai darbuotojai turėjo ir kitų priemonių kovodami su antisovietinio pasipriešinimo dalyviais.

1999 m. lapkričio 23 d. buvo priimtas įstatymas Nr. VIII-1436 „Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, slapta bedradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos, prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos“, kuris riboja galimybes tirti asmenų, prisipažinusių „Liustracijos komisijai“, veiklą ir ją viešinti.

KGB AGENTAS: SĄVOKA, TIPAI, FUNKCIJOS

Agentų veiklos esmę atskleisti padeda KGB dokumentuose pateikiamos agento sąvokos, jų tipų apibrėžtys, tikslų ir užduočių formuluotės. KGB siekė kontroliuoti kuo daugiau gyvenimo sferų, tad agentams, kaip pagrindiniams sovietinio saugumo pagalbininkams, buvo keliami įvairūs tikslai ir skiriamos užduotys. SSRS valstybės saugumo komiteto pirmininko 1983 m. liepos 4 d. įsakyme Nr. 00140 agentas apibrėžiamas taip: tai sovietų pilietis, užsienio šalies pilietis arba asmuo be pilietybės, slapta bendradarbiaujantis su VSK organais ir vykdamas jo užduotis užtikrinant SSRS saugumą. VSK agentūrinį aparatą sudarė agentai, rezidentai, slapto susitikinėjimo butų savininkai ir VSK etatiniais darbuotojais nesantys

konspiracinių butų savininkai¹⁸. KGB kontržvalgybos žodyne agentas apibūdinamas kaip asmuo, savanoriškai ar kai kuriais atvejais priverstinai slaptai vykdamas KGB užduotis sovietinės valstybės naudai ir įsipareigojęs slėpti savo bendradarbiavimą su KGB lygi¹⁹.

Pagal veiklos pobūdį ir keliamus uždavinius KGB slaptieji bendradarbiai skirstomi į tam tikrus tipus. Uždaviniai keitėsi, nes kas tiko partizaniniam judėjimui, tas visiškai netiko taikiam periodui, atsirasdavo vis naujų iššūkių: intensyvėjo ryšiai su užsieniu, kildavo įvairių taikaus pilietinio pasipriešinimo akcijų, didėjo konfrontacija ir konkurencija su Vakarais įvairiose gyvenimo sferose.

N. Gaškaitė-Žemaitienė išskiria du slaptųjų bendradarbių tipus: agentai ir informatoriai (iki 1952 m. reformos). Pagal veiklos pobūdį buvo kelių rūšių agentai: vidaus (infiltruoti į partizanų būrius ar pagrindines organizacijas stengėsi išsiaiškinti jų planus, dalyvaujančius asmenis, rėmėjus ir užkirsti kelią jų planuojamoms akcijoms), agentai maršrutininkai (siųsti su užduotimi į konkrečią vietovę, daugiau būdingi partizaniniam laikotarpiui), agentai smogikai (vykdę smurto akcijas partizanų vardu, juos planuota pasitelkti „ypatingajai“ situacijai pertvarkos laikotarpiu), kamerų agentai (šnypinėję suimtuosius ir turėję paskatinti išsikalbėti, išduoti reikalingą medžiagą), įtakos agentai (formavę tam tikrą visuomenės nuomonę, jais galėjo būti visuomenėje autoritetą turintys asmenys), agentai verbuotojai (patys verbavę kitus agentus), susitikimų ir konspiracinių butų šeimininkai ir pan. Aukščiausios kategorijos agentai – rezidentai – turėdavo keletą pavaldžių agentų, priiminėdavo jų pranešimus, skirdavo jiems užduotis ir pan. Nuo 1952 m. buvo panaikinta informatoriaus kategorija ir įvesta nauja kategorija: patikimas asmuo²⁰. Slaptieji bendradarbiai pagal

indėlį į KGB operatyvinės veiklos vykdymą taip pat buvo skirstomi į dvi kategorijas: pagrindinę ir pagalbinę. Pagrindinei kategorijai priklausė agentai tyrėjai, įtakos agentai, rezidentai ir perspektyvos agentai. Tyrėjai aktyviai domėjosi tam tikrą KGB įtarimą sukėlusiu asmeniu ar grupe asmenų. Įtakos agentų funkcijos apibūdintos jau anksčiau. Perspektyvos agentai dalyvauddavo „aktyviose KGB priemonėse“, dažnai – kontržvalgybinėse. Konspiratyviai bendrauti su pagrindinės kategorijos agentais padėdavo pagalbinės kategorijos agentai: susitikimų ir konspiracinių butų, konspiracinių pašto dėžučių, telefonų šeimininkai, techniniai-operatyviniai darbuotojai. Rezerviniai agentai, užverbuoti „ypatingajam periodui“ (tokiu buvo laikomas karinis konfliktas, kai daugelis agentų mobilizuojami, o gyventojai turi būti ypač aktyviai šnipinėjami), priklausė, kaip ir patikimi asmenys, vienkartiniams ar ilgalaikiams „informacijos šaltiniams“²¹. L. Okuličiūtė, remdamasi mokomąja priemone *Сборник СССР КГБ* (1990 m.), taip pat išskiria kelis slaptųjų bendradarbių tipus: agentus stebėtojus, fiksavusius vienokias ar kitokias priešiškos, ardomosios veiklos apraiškas, įtakos agentus, formavusius tam tikrą visuomenės nuomonę, agentus verbuotojus, agentus dezinformatorius, agentus, atitraukdavusius priešą nuo netinkamo objekto, agentus, slaptai vykdžiusius profilaktiką, agentus, padėjusius įdiegti operatyvinę techniką²². Agentų veiklos principus ir tikslus po 1952 m. reformos lėmė tai, kad partizaninio karo metais agentai privaldė arba patys fiziškai sunaikinti sovietinės sistemos priešus, arba savo pateiktos informacijos pagrindu organizuoti akcijas prieš partizanus. Vėliau kur kas svarbiau buvo pakeisti žmonių pažiūras²³, skleisti KGB padiktotą informaciją. KGB agentai buvo ir pasyvūs informacijos rinkėjai, ir aktyvūs visuomenės nuomonės formuotojai.

Rinkti informaciją buvo viena svarbiausių slaptųjų bendradarbių funkcijų. Jau minėtame SSRS KGB pirmininko įsakyme Nr. 00140 nurodoma, kad KGB agentai kaupė kontržvalgybinę medžiagą apie priešišku užsienio šalių žvalgybų tarnybas, antisovietinių centrų akcijas, nukreiptas prieš SSRS, tiek užsienyje, tiek šalies viduje, kad užtikrintų valstybinių paslapčių apsaugą įvairiuose objektuose. Nemažiau svarbus buvo ir profilaktinis agentų darbas su politiškai nebrandžiais ir suklydusiais asmenimis²⁴, su nelegaliomis antisovietinėmis grupuotėmis, taip pat masinių ir grupinių antvisuomeninių reiškinių, emigracinių ir kitų nelegalių procesų prevencija ir jų neutralizacija, melagingų prasimanymų, juodinančių sovietinį valstybingumą ir visuomeninę santvarką, prevencija, antisovietinių anoniminių dokumentų, proklamacijų ir užrašų autorių paieška²⁵, priešininkų agentų tarp į Lietuvą atvykstančių asmenų išaiškinimas, stebėjimas, priešininko dezinformacija²⁶. Iš KGB metodinės medžiagos, kurioje aptariama, kaip agentai turi tirti antisovietines apraiškas, paaiškėja, koks sudėtingas ir įvairialypis buvo agentų darbas. Siekdami priartėti prie antisovietine veikla įtariamų asmenų, agentai turėjo tapti gerais jų pažįstamais ir, įgavę pasitikėjimą, pasistengti išgauti atitinkamos informacijos, tapti bendraminčiu, kuris neva yra tokių pat pažiūrų, bet ne per daug įsijauti į vaidmenį, kad pats neįsitrauktų į antisovietinę veiklą. Svarbu buvo ne tik priartėti prie sovietų režimui nepalankių asmenų, bet ir išsiaiškinti jų planus, kad būtų galima juos užkardyti²⁷. Tad agentui galėjo būti skiriamos daugialypės užduotys, pareikalaujančios iš jo įvairių sugebėjimų.

Taigi agentai nėra tiesiog skundikai, slap-tai vykdę KGB užduotis: rinkę ir teikę informaciją saugumui. Tai daryti jie turėjo ne pasyviai, tik klausydamiesi ar klausdami, turėjo sugebėti išprovokuoti asmenį, kad išgautų

iš jo naudingos informacijos. Užkirsti kelią įvairioms antisovietinės veiklos akcijoms, priartėti prie antisovietinių elementų, kenkti organizuotai pagrindinei veiklai iš vidaus, kiršinant, kompromituojant atskirus pavienius asmenis – toks buvo pagrindinis vidaus agentų tikslas. Įtakos agentai turėjo ne tik atkalbėti, perkalbėti „paklydusius asmenis“, bet ir sudaryti galimybes jiems nesireikšti viešojoje erdvėje, apsaugoti sovietinę valdžią nuo nepalankių idėjų tarptautinėje erdvėje.

AGENTŲ VEIKLA PRIEŠ KATALIKŲ BAŽNYČIĄ IR DVASININKUS

Sovietinės okupacijos pradžioje, ypač partizaninio judėjimo laikotarpiu, sovietinis saugumas nebuvo per daug išrankus verbuodamas agentus, nes agentūrinį tinklą reikėjo kurti nuo nulio, kad būtų galima stebėti ir kontroliuoti procesus šalyje. Po 1953 m., nuslopinus ginkluotąją rezistenciją, KGB susidūrė su naujais iššūkiais: intensyvėjo ryšiai su Vakariais, aktyvėjo išeivijos veikla, radosi Lietuvoje naujų pasipriešinimo formų, kurių vien represijomis nenumalšinsi. Tad keitėsi ir užduotys agentams, ir agentūrinio tinklo formavimo principai. Agentų atranka tapo selektyvesnė. Ypač svarbu buvo sukurti stiprų slaptųjų bendradarbių tinklą valdžiai nelinkusiose paklusti visuomenės grupėse (katalikų dvasininkijos bendruomenėje, išeivijoje, jaunimo, inteligentijos gretose).

Didelį spaudimą iš KGB patyrė dvasininkai. KGB siekė kontroliuoti Katalikų Bažnyčią per agentų tinklą, sudarytą iš seminaristų, kunigų ir vyskupų. Sovietų valdžia stengėsi, kad į vadovybę ar apskritai į dvasininkijos luomą patektų kuo daugiau jiems palankių asmenų. Užverbuoti vyskupai turėjo padėti kovoti su nepaklusniais kunigais, kontroliuoti dvasininkų paskyrimą, seminarijos veiklą ir daryti sovietų valdžiai naudingą

įtaką Vatikane. Nemažai KGB dėmesio susilaukė ir Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto (TTGKK) veikloje dalyvavę kunigai, vienuoliai ir kiti tikintys asmenys. Agentai aktyviai stengėsi išaiškinti „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidėjus, šio pagrindžio leidinio kelią į Vakarų. Siekdama sumažinti Katalikų Bažnyčios įtaką, puoselėdama viltis suklaidinti Vatikaną, valdžia skleidė klaidingą informaciją apie kai kuriuos rezistentus kunigus Lietuvoje ar antisovietiškausi nusiėikusius dvasininkus išeivijoje.

KGB agentai Vatikane. Sovietų valdžios žvilgsnis nukrypo į Katalikų Bažnyčios vadovybę, aukšto rango dvasininkus – vyskopus. Buvo siekiama, kad jie sutiktų bendradarbiauti su KGB, ypač tie, kurie buvo pelnę tikinčiųjų autoritetą, užsitarnavę pasitikėjimą Vatikane, kur sovietai visada stengėsi turėti savų žmonių²⁸.

Vyskupai ir kunigai agentai turėjo vystyti santykius su Vatikanu sovietų valdžiai naudinga linkme: patvirtinti valdžiai palankius dvasininkus, perduoti jiems tam tikrą informaciją. Agentų daroma įtaka Vatikano opinijai turėjo formuoti požiūrį į vadamuosius reakcingus dvasininkus Lietuvoje ir išeivijoje, buvo skleidžiama propaganda apie gerą Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje, skatinama dvasininkus priimti sovietinei valdžiai palankius sprendimus ir renkama informaciją apie Vatikano poziciją dėl sovietinės valdžios, rezistentų kunigų. KGB buvo suinteresuotas, kad su Vatikano valdžia bendrautų tik sovietų valdžiai ištikimi dvasininkai. Vienas iš tokių buvo vyskupas J. Matulaitis-Labukas (agentas „Daktaras“), kuris turėjo pagerinti dvasininkų ir valdžios santykius, proteguoti valdžios atžvilgiu nuosaikius dvasininkus, paskirti juos į aukštesnes pareigas. KGB siejo daug vilčių su šiuo kunigu, jį net panaudojo tolesniam agentūriniam išsiskverbimui į Vatikaną²⁹. 1965 m. vyskupą J. Labuką išrinkus į Vatika-

no II susirinkimo nutarimu įsteigtą Vyskupų sinodą, į sinodo posėdžius saugumo organai su juo siųsdavę savo agentą, kuriam buvo nurodyta rinkti reikalingą informaciją ir stebėti vyskupą, domėtis, su kuo jis palaiko ryšius³⁰. Po Vatikano II susirinkimo sesijos delegatai iš Lietuvos vykdė KGB užduotį kurstyti nesutarimus tarp reakcingų išeivijos dvasininkų (V. Brizgys, L. Tulaba) ir „realiai vertinančių esamą padėtį, veikiančių pozityviai ir besidominčių gyvenimu Lietuvos SSR“. Jie, kaip įtakos agentai, turėjo sukurti mitą apie gerą Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje³¹.

Į Vatikaną buvo siunčiami ne tik aukšto rango dvasininkai, bet ir ten norintys mokytis kunigai. Tai buvo puiki priedanga žvalgybinei veiklai. KGB 1971 m. ataskaitoje nurodoma, kad į Vatikaną buvo išsiųsti devyni agentai iš dvasininkijos tirti antisovietinių apraiškų tarp išeivijos dvasininkijos ar rinkti kitos svarbios informacijos. Pažymėta, kad naudingos medžiagos gauta iš agento „Antano“³². 1987 m. agentai pranešė, kad išeivijos dvasininkai sunerimę dėl lietuviškų kadru trūkumo Vatikane ir tikisi, kad jų gretas papildys Kauno kunigų seminariją baigę kunigai. KGB tai vertino kaip puikią galimybę infiltruoti savo agentus ir davė nurodymą atrinkti potencialius kandidatus³³.

Pertvarkos laikotarpiu dėl besikeičiančios tarptautinės situacijos, aktyvios naujojo popiežiaus veiklos, griežtėjančios pozicijos SSRS atžvilgiu Vatikanas išliko svarbiu KGB veiklos baru. Sovietų valdžiai Vatikanas buvo reikalingas arba neutralus, arba SSRS palankus, agentai Vatikanui turėjo teikti tik sovietų valdžiai naudingą informaciją, prirėikus ja manipuliuoti, taip pat izoliuoti nepalankią informaciją teikiančius asmenis. Kad buvo siekiama daryti įtaką Vatikano opinijai, rodo sovietinės valdžios ir KGB pastangos neutralizuoti antisovietinę Vatikano retoriką, ruošiantis minėti 600 metų krikščionybės

Lietuvoje sukaktį. KGB siuntė agentus į Vatikaną, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai turėjo Vatikaną įtikinti, kad religinių iškilnių minėjimas (krikšto 600 metų jubiliejus) bus siejamas su politiniais įvykiais (sovietine okupacija), o tai gali neigiamai atsiliiepti Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje ir sutrukdyti atvykti Lietuvos delegacijai į Vatikaną, todėl buvo prašoma pakeisti datą – vietoj birželio 14-osios pasirinkti birželio 28-ąją³⁴. Iškilnių data buvo pakeista, nes tai buvo viena iš sąlygų, kad lietuvių dvasininkai galėtų dalyvauti Vatikano renginiuose³⁵. Bet visus nuopelnus priskirti KGB vargu ar būtų galima. LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1989 m. rašte dėl „aktyvių“ priemonių taikymo nurodoma siųsti agentus iš dvasininkijos į Vatikaną skleisti žinios apie nusiginklavimą ir daryti spaudimo, kad būtų pasiektas susitarimas tarp JAV ir SSRS dėl nusiginklavimo, nes demokratizavimo procesai Pabaltyje gali susilpnėti ir pakenkti Sąjūdžiui³⁶. Siekta, kad Vatikanas paremtų SSRS naudingus tarptautinius procesus arba bent jau išliktų neutralus. Jonui Pauliui II ir jo aplinkos žmonėms nuolat būdavo brukama „informacija“, esą eiliniai tikintieji ir Lietuvos katalikų dvasininkai nepatenkinti Vatikano radijo laidų Lietuvai turiniu, ypač jo vadovu prelatu V. Kazlauskui³⁷.

Vakaruose aktyviai veikė įtakos agentai, jie siekė paveikti Katalikų Bažnyčios vadovybę sau naudinga linkme. Tai turėjo padėti SSRS užsienio politikai ir pakenkti režimui nepaklūstantiems kunigams.

Kunigų seminarija KGB voratinklyje. Jaunuolius, stojančius į kunigų seminariją, KGB bandydavo šantažu priversti juos bendradarbiauti. Sovietų saugumas akylai stebėjo net potencialius kandidatus į seminariją. Agentams buvo duodamas nurodymas išsiaiškinti, ar moksleiviai lanko bažnyčią, ar neplanuoja stoti į kunigų seminariją. Pavyzdžiui, KGB Skuodo poskyris rapor-

tavo, kad ypač stebi jaunuolius iš religingų šeimų. Taip pat buvo praveisti pokalbiai su jau užverbuotais jaunuoliais, norinčiais stoti į kunigų seminariją³⁸. KGB Telšių rajono poskyrio ataskaitoje pažymima, kad nemažai jaunuolių, pareiškusių norą studijuoti dvasinėje seminarijoje, atsispyrė spaudimui³⁹. KGB Anykščių rajono poskyris iš agento „Artūro“ gavo informaciją, kad Kavarsko mokyklos mokinys lanko bažnyčią, nestoja į komjaunimą ir galbūt planuoja stoti į kunigų seminariją. Agentas ir toliau buvo raginamas palaikyti ryšį su šiuo mokiniu⁴⁰. Verbuojuant kuo didesnę klierikų skaičių (nebūtinai visi turėjo būti užverbuoti), buvo siekiama seminarijoje sukurti tarpusavio nepasitikėjimo atmosferą, stebėti ten vykstančius procesus⁴¹ ir užkirsti kelią antisovietinės propagandos sklaidai, priešišku valdžiai kunigų atsiradimui. KGB 1985–1987 m. priemonių plane, kaip kontroliuoti Kauno kunigų seminariją, išdėstyti tikslai mažai skyrėsi nuo ankstesnių, tai rodo, kad nelabai sekėsi juos vykdyti: sekti seminaristus, dėstytojus, vadovybę, rinkti informaciją, kontroliuoti seminaristus per agentus, fiksuoti priešišką veiklą (kas skaito nelegalią literatūrą, spaudą). Šiame plane atskleidžiama ir konkrečių agentų veikla. Infiltruotas agentas „Stankevičius“ turėjo stengtis įgauti visų pasitikėjimą, kad galėtų sekti jų elgesį. Agentas „Antanas“ ir kiti turėjo dėstytojams ir pozityviai nusiteikusiems dvasininkams įteikti idėją keisti padėtį seminarijoje, pamažu atsiverti visuomenei, atsiriboti nuo fanatizmo ir palankiai formuoti nuomonę apie sovietinę realybę, lojalumą valstybei. KGB 1985 m. duomenimis, tarp dėstytojų buvo infiltruoti 6, o tarp klierikų – 26 agentai⁴². Kauno m. KGB 1986 m. ataskaitoje užfiksuotos antisovietinės apraiškos kunigų seminarijoje: išsiaiškinta, kas ir iš kur gauna antisovietinės spaudos, religinės literatūros ir dainuoja nacionalistines dainas. Šios informacijos pagrindu buvo planuojama

tuos asmenis arba bandyti verbuoti, arba kompromituoti⁴³.

Agentai prieš religinį antisovietinį pasipriešinimą. Agentai buvo vieni pagrindinių sovietinio saugumo įrankių kovojant su kunigais, kurie nesitaikstė su religinės laisvės suvaržymais: fiksavo tikinčiųjų teisių pažeidimo faktus ir juos viešino Vakaruose, prisidėjo prie „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidybos, dalyvavo TTGKK veikloje. Buvo svarbu ne tik rinkti informaciją apie kunigų rezistencinę veiklą, bet ir prieš juos nuteikti kitus dvasininkus, vadovybę, Vatikaną, tikinčiuosius, sukurti nepakantumo atmosferą, formuoti valdžiai palankią viešąją opinią, kompromitavimo ir propagandinėmis akcijomis diskredituoti jų viešinamus faktus apie tikinčiųjų persekiojimą Lietuvoje.

Agentai sekė viešą pastoracinę kunigų veiklą (klausydavosi pamokslų, apie jų turinį raportuodavo KGB), ėmėsi veiksmų mėginami suardyti rezistencinę veiklą vykdančių kunigų, vienuolių, tikinčiųjų tinklą. KGB aktyviai siekė išsiaiškinti „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidėjus, platintojus, skaitytojus ir patraukti juos baudžiamojon atsakomybėn ar kitomis priemonėmis pakenkti jų veiklai. V. Spenglos monografijose atskleidžiama KGB priemonių ir metodų, taikytų religiniame pasipriešinime dalyvavusiems kunigams J. Zdebskiui, B. Laurinavičiui, visuma. Todėl šiame straipsnyje paminėti tik tiek atvejai, kurie geriausiai iliustruoja agentams skirtas užduotis, jų veiklos momentus.

KGB nuolat stebėjo dėl įvairių priežasčių į jo akiratį patekusius kunigus, vienuolius ir kitus tikinčiuosius. 1972 m. pasirodžius pirmajam „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ numeriui ir 1978 m. įsteigus TTGKK, prasidėjo naujas antisovietinio pasipriešinimo etapas. Religinio pasipriešinimo dalyviai ieškojo būdų, kaip Vakarams

pranešti apie religinės laisvės ir tikinčiųjų teisių pažeidimo atvejus. Sovietų valdžiai tai buvo nepriimtina, ji stengėsi kurti gerą SSRS įvaizdį Vakaruose. KGB parengė ne vieną planą, kaip sutrukdyti platinti sovietų valdžiai nepalankią informaciją. Tai GDOR (grupinė operatyvinė tyrimo byla) „Pautina“ („Voratinklis“), J. Zdebskiui užvesta DOR Nr. 242 (operatyvinio tyrimo byla) „Akiplėša“. Ją sudaro 2040 lapų, iš jų 465 agentūriniai pranešimai apie kunigą⁴⁴. Šiuos pranešimus parašė 115 agentų. Vien Lazdijų r. J. Zdebskį įvairiu laikotarpiu sekė iki 80 agentų⁴⁵. Buvo uoliai renkama informacija apie jo pastoracinę ir nelegalią rezistencinę veiklą, domėtasi jo vizitais į įvairias Lietuvos vietas ir ryšiais. Stengtasi užverbuoti žmones, su kuriais kunigas bendravo. 1974 m. agentas „Gerardas“ pranešė, kad buvo sutikęs vieną kun. J. Zdebskio pažįstamą, kurios sūnus atlieka bausmę Pravieniškių kolonijoje. Ant pranešimo buvo uždėta KGB rezoliucija: „Užverbuoti jos sūnų, anksčiau paleisti iš lagerio ir panaudoti kun. J. Zdebskio „ryšiams“ nustatyti“⁴⁶. Agentui „Mykolui“ padedant buvo pagamintos kun. Zdebskio namų ir Šlavantų bažnyčios raktų kopijos, kad būtų galima atlikti priemonę „D“ ir patekti į bažnyčią⁴⁷. Agentas „Gediminas“, viešėdamas J. Zdebskio namuose, pastebėjo keturias rašomąsias mašinėles, paėmė jų rašto pavyzdžius⁴⁸. Kiti agentai siekė diskredituoti jo veiklą, skleidė sovietiniam saugumui naudingą informaciją apie jį. Agentui „Jakui“ duota užduotis suniekinti kun. J. Zdebskį vyskupo Vincento Sladkevičiaus akyse. Prieš kunigą J. Zdebskį buvo panaudota „specialioji priemonė“, jis buvo nudegintas cheminėmis medžiagomis ir bandyta inkriminuoti venerinę ligą⁴⁹. Kai kurie kurijų darbuotojai aiškino, kad šis nudeginimas – tai jo paties darbas arba tarp savęs konkuruojančių ir besipešančių dėl jo moterų kerštas. 1977 m. agentas „Gedimi-

nas“ apsilankęs pas vieną iš dekanų (vyskupą Juozą Žemaitį), peikė kun. J. Zdebskį už jo dažnas išvykas iš parapijos⁵⁰.

Panašios užduotys agentams buvo skiriamos ir bandant išsiaiškinti „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidėjus, platintojus, diskredituojant jų veiklą ir skleidžiamą informaciją. Visų pirma KGB rūpėjo gauti „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ numerius, kad galėtų išanalizuoti spaudoje pateiktą informaciją ir paneigti viešumoje pasirodžiusius faktus. 1972 m. rugpjūčio 11 d. KGB priemonių plane užfiksuota, kad iš agento „Klevo“ gautas pranešimas, kuriame rašoma, kad kunigas J. Zubrus agentui „Klevui“ pranešęs apie leidinio „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“ pasirodymą, o agentas „Edmundas“ perdavęs KGB pirmąjį šio leidinio numerį⁵¹, tad KGB labai greitai sužinojo apie „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ pasirodymą. Agentas „Lilija“ pranešė, kad iš vienuolės gavo „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ numerį, kurį jai buvo palikęs J. Zdebskis. Vienuolė agentui prasarus, kad šis pagrindžio leidinys verčiamas į rusų kalbą ir siunčiamas Maskvos disidentams, kad leidinius „Aušra“ ir „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“ leidžia ta pati redakcija, o leidybai vadovauja S. Tamkevičius⁵². Kunigai agentai sugebėjo ne tik gauti pirmuosius saugomų „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ numerius, bet ir išsiaiškinti asmenis, kurie galėjo būti susiję su šiuo leidinio platinimu. Ši informacija padėjo KGB susidaryti vaizdą apie „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidybą. V. Spenglos duomenimis, iš 124 KGB saugyklose saugomų „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ numerių 80 buvo pateikti agentų, o iš 140 „Aušros“ leidinių – 130⁵³. Vis dėlto agentams nepavyko „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikai“ užkirsti kelio patekti į Vakarų, nepajėgė atskleisti leidėjų, platintojų tinklo, sustabdyti leidybos.

Kai vieni agentai rinkdavo informaciją, kiti (įtakos agentai) kompromituodavo asmenis, skaldė tikinčiųjų bendruomenę, skleisdami gandus apie jų kovos beprasmiškumą, daromą žalą Katalikų Bažnyčiai. Šios nepagrįstos paskalos sklido tikinčiųjų ir kunigų lūpomis. KGB per slaptuosius bendradarbius nuolat kėlė Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkų „vienybės reikalą“, tvirtindamas, jog reakcingai nusiteikę kunigai, tokie kaip S. Tamkevičius, J. Zdebskis, A. Šeškevičius, A. Keina, J. Kauneckas, savo veiksmais (vaikų katekizacija, jaunimo religinis švietimas, nesuderintų su valdžia religinių procesijų organizavimas ir pan.) pažeidžia LSSR įstatymus ir skatina naujus suvaržymus⁵⁴. KGB 1979 m. priemonių plane, kaip trukdyti TTGKK narių veiklai, agentui „Gladijolei“ pavesta parengti kolektyvinius kunigų laiškus, kuriuose būtų smerkiama ekstremistų skaldytojiška veikla, ir tuos laiškus, suderinus su KGB ir agentui surinkus lojaliai nusiteikusių ir turinčių autoritetą kunigų parašus, nusiųsti Katalikų Bažnyčios vadovybei, taip pat į Vatikaną ir emigracijos centrus. Be to, tokius kunigų ir tikinčiųjų vardu parašytus laiškus, kuriuose reiškiamas nepasitenkinimas dvasininkų elgesiu ir reikalaujama nutraukti kurstytojišką veiklą, periodiškai siuntinėti patiems TTGKK nariams ir į vyskupijų kurijas; Katalikų Bažnyčios vadovybėje esantiems agentams duoti užduotį atitraukti minėtus asmenis nuo ekstremistinės veiklos, neleisti jiems kištis į vyskupijų reikalus ir pasmerkti juos, „jų veiklą vertinti kaip skaldytojišką, vedančią į sektantizmą ir į bažnyčios griovimą iš vidaus <...>“⁵⁵. KGB siekdamas, kad S. Tamkevičiaus, A. Svarinsko ir J. Kaunecko areštai 1983 m. nesukeltų neigiamos kunigų reakcijos, agentams, užimantiems vadovaujamą padėtį bažnyčioje, skyrė užduotį bendraujant su kunigais vykdyti aiškinamąjį darbą dėl priimtų represinių priemonių

taikymo S. Tamkevičiui, A. Svarinskui ir J. Kauneckui⁵⁶. 1983 m. birželio mėn. buvo sudarytas dar vienas tardymo ir operatyvinių-agentūrinių veiksmų planas pagal BB Nr. 108 (S. Tamkevičiui ir A. Svarinskui), kuriame buvo numatyta, kad agentai iš bažnytinių autoritetų gretų turi įteigti likusiems laisvėje TTGKK nariams apie vykdomos priešiškos veiklos beprasmiškumą ir komiteto paleidimo tikslingumą. Taip pat skleisti tokias pat idėjas, nuotaikas tarp tikinčiųjų⁵⁷. KGB Ignalinos poskyrio priemonių plane nurodoma, kad agentui „Pušiniui“ pavesta įtikinti kunigą Karolį Garucką išstoti iš TTGKK⁵⁸. Šitaip siekta susidoroti su kunigais rezistentais, smaugti Katalikų Bažnyčią pačių tikinčiųjų ir kunigų rankomis.

Kunigai agentai buvo pasitelkti sovietinės propagandos sklaidai apie gerą tikinčiųjų padėtį Lietuvoje. Ši propaganda buvo sudėtinė kunigų rezistentų šmeižimo ir izoliavimo akcijų dalis. Agentai turėjo kalbėti apie tikėjimo laisvę Lietuvoje, apie tai, kad valstybė garantuoja kiekvienam piliečiui religijos išpažinimo laisvę. Užverbuoti kunigai per pamokslus, įvairius susirinkimus, spaudoje ar per radiją šlovindavo sovietinę santvarką teigdami, kad Bažnyčia galėtų gauti dar didesnių tikėjimo nuolaidų, tik tam trukdą „uolieji“ kunigai⁵⁹.

Kompromituojami ir persekiojami buvo ne tik garsiausi ir aktyviausi kunigai, bet ir į KGB akiratį patekę kunigai dėl pastoracinės veiklos ar kitaip su Bažnyčia susiję žmonės. KGB Druskininkų poskyris, pasitelkęs agentus, privertė bažnyčios choristą save pasmerkti spaudoje, neva jis prisideda prie antisovietinio leidinio „Vytis“ leidimo ir platinimo⁶⁰. Per agentus „Petraitį“ ir „Dagį“ KGB skleidė gandus, neva kunigas Petras Kryžauskas palaiko ryšius su „banditu“ (partizanu), pasipylė skundų dėl šio kunigo. Agentas „Petraitis“ siuntė laiškus V. Sladkevičiui apie kunigą P. Kryžauską⁶¹.

KGB Šakių poskyrio agentai informavo, kad vietinės bažnyčios klebonas palaiko ryšius su „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidėjais, turi nelegalių užsienio radijo laidų įrašų ir literatūros, tarp tikinčiųjų per agentus skleidė žinią, kad jis kviečiasi į bažnyčią kunigą, kuris neoficialiai turi šeimą⁶².

Kunigų agentų padėtis buvo gan komplikuoata, turbūt buvo sunku suderinti tarnystę ir Dievui, ir KGB. Nors kai kurie agentai prisipažindavo kunigams, kad yra užverbuoti, vis dėlto būta ir uoliai dirbančių agentų, ypač sėkmingai sekėsi kontroliuoti aukščiausius dvasininkus. Istoriko A. Streikaus duomenimis, 1956 m. iš 900 dirbančių kunigų užverbuota 60, 1970 m. – daugiau kaip 100, o šeštajame–septintajame dešimtmetyje seminarijos ir visų diecezijų vadovybė buvo visiškai kontroliuojama⁶³. Dar šeštajame dešimtmetyje buvo užverbuotas būsimo seminarijos vadovas, Panevėžio diecezijos apaštalinis administratorius⁶⁴. KGB pavyko užverbuoti Kauno seminarijos vadovą V. Butkų, kuris seminarijai vadovavo iki 1989 m.⁶⁵ Skaičiai nedideli, bet tai ne vietiniai atvejai. Tai liudija, kad aukščiausia vadovybė buvo itin pažeidžiama dvasininkijos dalis.

AGENTAI PRIEŠ IŠEIVIJOS ORGANIZACIJAS IR JŲ POLITINĘ REZISTENCINĘ VEIKLĄ VAKARUOSE

Agentūrinis skverbimasis į išėivijos organizacijas. KGB ypač daug dėmesio skyrė lietuvių išėiviams, nes tarptautinėje erdvėje jie kėlė Lietuvos okupacijos neteisėtumo klausimą. Propagandinėmis ir agentūrinėmis priemonėmis diskreditavo jų veiklą. Pasitelkdamas viešus ir slaptus informacijos šaltinius, KGB rinko įvairių informaciją apie išėivijos organizacijas, jų narių veiklą, ypač domėjosi renginiais, kurie neva diskredituoja

SSRS politiką. Taigi siekta konkrečių tikslų – pakenkti išeiviams ir jų rezistencinei veiklai, susilpninti išeivijos organizacijų aktyvumą ardant jas iš vidaus, kiršinant tarpusavyje. Agentai buvo bene pagrindinis KGB įrankis kovojant prieš išeiviją ir jos vykdomą veiklą. Verbavimo taikiniai tapdavo asmenys, dalyvaujantys išeivijos organizacijų veikloje, užsienio radijo stočių lietuviškų redakcijų, spaudos leidinių bendradarbiai arba šių asmenų aplinkoje esantys žmonės, ypač gyvenantys Lietuvoje. Agentai ne tik rinko KGB dominančią informaciją, bet ir stengėsi daryti tam tikrą ideologinį poveikį, kad kuo daugiau išeivių palaikytų ryšį su Lietuva, kad formuotų pozityvų Lietuvos vaizdinį išeivijoje. Šitaip siekta didinti trintį tarp skirtingų išeivijos kartų ir pakenkti Lietuvos laisvinimo veiklai.

Surinkta KGB agento informacija apie išeivijos organizacijų veiklą, jos narius (pažiūras, interesus, santykį su Lietuva, ryšius Lietuvoje) buvo panaudojama užmezgant ryšį su asmeniu arba jį verbuojant. Į JAV vykstančiam agentui buvo suformuluojamos tokios užduotys: rinkti informaciją apie išeivijos organizacijų požiūrį į Maskvos olimpiadą, išsiaiškinti, ar neplanuojamos kokios nors akcijos, nukreiptos prieš SSRS artėjant Madride vyksiančiai Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijai⁶⁶, atskleisti, kas išeiviams ypač rūpi Lietuvoje (politika, ekonomika, socialiniai, nacionaliniai, religiniai aspektai)⁶⁷. Taip pat domino senosios ir jaunosios išeivijos kartų nesutarimai. Į JAV vykstančio agento „Vokės“ irgi prašoma atskleisti asmens, pas kurį jis apsisistos, požiūrį į Sovietų Sąjungą, politines pažiūras, ryšius su išeiviais ir JAV valdžios institucijomis, sužinoti, ar pats dalyvauja išeivių organizacijų veikloje ir koks tos veiklos pobūdis, kokie jo pomėgiai, interesai. Be to, buvo siekiama ši asmenį paskatinti atvykti į Lietuvą⁶⁸. LSSR KGB agentas „Vasaris“ gavo SSRS KGB PGU 19-ojo skyriaus rekomendacijas, kaip dirbti

su operatyviniu objektu „Rykliu“. Agentas turėjo surinkti šias žinias: asmeninės objekto savybės, charakteris, pomėgiai, santykiai su šeima, ar patenkintas savo socialine ir ekonomine padėtimi. Kartu nurodyta paklausinėti konkrečių jo biografijos faktų, bet tai reikėjo daryti atsargiai, nes agentas galėjo būti iššifruotas, be to, šių žinių buvo galima rasti ir viešuose šaltiniuose⁶⁹. Agentui „Rimantui“, vykstančiam į JAV, buvo patarta bendraujant su buvusiu VLIK'o vadovu Juozu Kęstučiu Valiūnu pabandyti išsiaiškinti jo požiūrį į šią organizaciją, jos perspektyvas, asmeninį jo požiūrį į dabartinį vadovą K. Bobelį, išsiaiškinti, kodėl jis paliko šį postą, atskleisti jo požiūrį į sovietinę Lietuvą, sužinoti, ar jis neplanuoja atvykti į Lietuvą⁷⁰. Agentams įvykdyti užduotis neturėjo sutrukdyti net ir artimiausi giminystės ryšiai. Agentui „Kriučevui“ buvo pavesta išklausinėti savo tėvą apie kelionę į JAV sužinoti, ką jis planuoja pasakoti aplinkiniams apie savo vizitą. Patarta klausinėjant nerodyti itin didelio susidomėjimo ir neklausinėti per daug įkyriai⁷¹, nes baimintasi sukelti įtarimų.

Rengiami užduotims agentai buvo raginami telkti dėmesį į pažintis su asmenimis, kurie yra svarbūs KGB. Agentui, vykstančiam į Angliją, buvo patarta užmegzti ryšį su garsiu išeiviu Aleksandru Štromu ir mėginti išsiaiškinti jo planus, ypač kreipiant dėmesį į jo pasisakymus apie išeiviją, dalyvavimą organizacijų veikloje. „<...> su A. Štromu nebūkite įkyrus, venkite tiesmukų klausimų, pateikite save kaip besidominčiu gyvenimu Vakaruose.“⁷² Siekiant įgyti „Santaros-Šviesos“ veikėjo pasitikėjimą, agentui „Kalviui“ buvo sukurta atitinka legenda: jis turėjo dėtis atstovaujans opozicinei grupei, norinčiai užmegzti ryšius su išeivija, parodyti dokumentą, kurį ketinąs įteikti išeiviams. Paprašytas įvardyti kitus tariamos opozicinės grupės narius, turėjo atsakyti negalįs to padaryti dėl konspiracijos⁷³.

Dėl išeivijos organizacijų santykio su Lietuva susidarė netinkamos aplinkybės verbuoti išeivius. VLIK'as, pasisakydamas tik už asmeninius ryšius su Lietuvoje gyvenančiais asmenimis, kiek apsinkino KGB pastangas panaudoti oficialius kultūrinius, turistinius ryšius agentūrinei veiklai. Todėl verbuoti VLIK'o narius KGB sekėsi labai sunkiai, net nepavyko šioje organizacijoje sukurti agentūrinio tinklo. Priartėti prie VLIK'o narių stengtasi per jų giminaičius, pažįstamus, ypač gyvenančius Lietuvoje. Buvo aktyviai renkama informacija apie lietuvių išeivius, domimasi jų biografijomis, pažįstamais ir giminaičiais Lietuvoje. Giminytės ryšiai buvo naudojami verbuojant arba vykdant agentūrines užduotis. Lietuvoje gyvenusio agento „Saliuto“ tėvas buvo laikraščio „Keleivis“ redaktorius ir VLIK'o valdybos narys, o agento „Gavrilčenko“ tėvas – VLIK'o narys⁷⁴. LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių plane 1980–1981 m. tiriant bylą „Džiaz“ buvo numatyta buvusį VLIK'o valdybos narį „pakviesti atvykti į Lietuvą ir išgauti „vtemnuju“ (jam nežinant) naudingos informacijos apie VLIK'ą. VLIK'o vicepirmininką Liūtą Grinių bandyta įtikinti bendradarbiauti su KGB užverbuotais asmenimis, kurie važinėjo į JAV⁷⁵. Alytaus KGB agentas „Jūratė“ gavo naudingos informacijos iš buvusio VLIK'o vadovo L. Girniaus apie VLIK'o santykius su Sąjūdžiu, materialinę organizacijos padėtį, ryšius su JAV specialiosiomis tarnybomis, vidines rietenas⁷⁶. Istoriko A. Anušausko duomenimis, 1986 m. informaciją apie VLIK'ą gaudavo iš keturių užsienyje gyvenančių agentų⁷⁷, o 1987 m. apie VLIK'ą, PLB, ALT – iš trylikos agentų⁷⁸.

„Santara-Šviesa“ palaikė kultūrinius ryšius su Lietuva. Kai kurie KGB agentai, dirbantys užsienyje, užmezgė draugiškus ryšius su federacijos nariais, su jais susirašinėjo. Korespondenciją KGB buvo numatęs pateikti „Santaros-Šviesos“ nariams, kad „eiliniams

federacijos nariams būtų daromas naudingas poveikis, įvertinamos galimybės juos verbuoti“⁷⁹. LSSR KGB 1970 m. plane numatyta „Santaros-Šviesos“ nario Vepšto kvietimu į JAV vykstančiam agentui „Sigitui“ skirti užduotį rinkti informaciją apie šią organizaciją, ypač apie jos veiklą, daryti teigiamą ideologinį poveikį. Agentui „Audriui“ pavyko nufotografuoti kai kuriuos „Santaros-Šviesos“ susirinkimo protokolus ir jų narių kartoteką. Gavęs šiuos duomenis, KGB rinko informaciją apie asmenis, jų ryšius Lietuvoje, svarstė galimybę kai kuriuos verbuoti⁸⁰. LSSR KGB 1971 m. veiklos ataskaitoje užfiksuota, kad „Santaros-Šviesos“ vadovybė domėsi tam tikra inteligentijos dalimi, todėl buvo nuspręsta per agentus ir partines institucijas daryti jai ideologinį poveikį. Apie šią organizaciją medžiagą rinko agentai, kurie buvo išvykę į JAV per mokslinius mainus⁸¹. KGB užmezgė ryšį su vienu santariečiu, kuris pasisakė už ryšius su sovietine Lietuva, 1981 m. jis buvo atvykęs į Vilnių. Jis rinko informaciją apie kitus „Santaros-Šviesos“ narius, padėjo KGB įgyvendinti propagandines, kompromitavimo akcijas spaudoje⁸². 1986–1988 m. plane „Pritvorščiki“ („Apsimetėliai“) numatyti agentams uždaviniai nelabai skyrėsi nuo ankstesnių planų, tai rodo, kaip sunkiai KGB sekėsi juos įgyvendinti: įsiskverbti į „Santarą-Šviesą“, kad gautų informacijos apie veiklos planus ir ją panaudotų prieš Lietuvą, ideologiškai paveikti liberalesnę išeivijos dalį, kompromituoti atskirus organizacijos narius⁸³. Anot A. Anušausko, 1986 m. organizacijoje „Santara-Šviesa“ veikė penki agentai,⁸⁴ tai rodo, kad KGB nelabai sekėsi pasinaudoti kultūriniais, moksliniais mainais ir užverbuoti šios organizacijos narius.

Agentų vaidmuo kompromitavimo ir propagandos akcijose. Agentai taip pat aktyviai dalyvavo propagandos ir kompromitavimo akcijose ar net išnaudojo išeivius šiose akcijose; jie veikė kaip įtakos agentai.

Negalėdamas įsiskverbti į išeivijos organizacijas ir kenkti joms iš vidaus, KGB bandė per viešąją opiniją diskredituoti pačius aktyviausius organizacijos narius.

KGB agentai bandė įtraukti išeivius į propagandines akcijas. Geriausiai tai iliustruoja garsaus išeivio kelionė į Lietuvą. 1987 m. pavasarį su L. Mockūno grupe pirmą kartą į Lietuvą atvyko žurnalistas Zenonas Rekašius. Jį stebėjo ir su juo bendravo keletas agentų⁸⁵. Agento „Beržo“ agentūriniame pranešime⁸⁶ užfiksuota, kad Z. Rekašius palankiai vertina Lietuvos kultūrą, KGB bandė jį panaudoti savo propagandiniams tikslams. Z. Rekašiaus kelionės Lietuvoje metu agentai palankiai nušvietė Lietuvos pasiekimus, parodė reprezentacines vietas, bažnyčias, susitiko su tikinčiaisiais, organizavo pokalbius su garsiais inteligentijos atstovais⁸⁷. Norėta parodyti, kad kunigai ir tikintieji Lietuvoje nepersekiojami. Patyrusiam agentui žurnalistui „Tichonovui“ buvo pavesta parengti interviu su Z. Rekašiumi, paskatinti išeivį emigrantų spaudoje kuo objektyviau atsiliiepti apie gyvenimą Lietuvoje. Siekiant sustiprinti jo, kaip kultūrinių ryšių su Lietuva šalininko, įvaizdį planuota per agentus pasiūlyti jam pasisakyti savaitraštyje „Literatūra ir menas“ ar kuriame nors kitame kultūrinio pobūdžio periodinės spaudos leidinyje⁸⁸.

Per agentus siekta paveikti išeivius, kad jie spaudoje neigiamai atsiliieptų apie konservatyvius išeivius. KGB 1978 m. veiklos ataskaitoje rašoma, kad buvo gauta 36 interviu iš išeivių ir jų pagrindu parengti straipsniai žurnaluose „Gimtajame krašte“, „Nemuno krašte“ ir kt., publikuota 130 straipsnių, parengtų agentų ir patikimų asmenų, kurie rėmėsi KGB medžiaga⁸⁹. 1979 m. buvo planuojama išleisti agento knygą, kurioje būtų neva atskleidžiami žmogaus teisių pažeidimo atvejai JAV ir išeivijos machinacijos, o į IV pasaulio lietuvių jaunimo kongresą planuota

siųsti agentus, kad būtų neutralizuotas anti-sovietinis jo pobūdis⁹⁰.

Įtakos agentai ypač aktyviai veikė per tvarkos laikotarpiu, nes lietuvių išeivija bandė atkreipti dėmesį į Lietuvos ir kitų Baltijos šalių okupaciją tarptautiniu lygmeniu ir siekė tarptautinės bendruomenės paramos. Visais įmanomais būdais KGB stengėsi paneigti Baltijos šalių okupacijos faktą ir pabrėžti buvimo Lietuvos SSRS viduje naudą. 1990 m. veiklos ataskaita rodo, kad agentai Europos Parlamente turėjo svarbią užduotį pašalinti iš rengiamo dokumento dalį apie Baltijos šalių okupaciją ir jų nepriklausomybės siekį⁹¹. Agentas, dirbęs leidinyje „Kalba Vilnius“, išspausdino interviu su išeivijos mokslininku apie ryšių su Vakaraais per didelį sureikšminimą. Kitas agentas publikavo interviu su garsiais išeivijos menininkais, kurie ragino nepervertinti gyvenimo Vakaruose⁹². Vykstantiems į užsienį agentams buvo duota užduotis skleisti tariamą tiesą apie savanorišką Baltijos šalių įstojimą į SSRS ir jos naudą Lietuvai. Vokietijoje leistame žurnale „Nemuno kraštas“ ketinta publikuoti memuarus, pagrindžiančius Lietuvos, Latvijos, Estijos savanorišką įstojimą į SSRS. O kandidatui verbavimui „R. V.“ duodama užduotis jo kelionės į Daniją metu skleisti Sovietų Sąjungai palankią informaciją apie Baltijos šalis, formuoti „atitinkamą Danijos visuomenės opoziciją dėl Baltijos šalių buvimo SSRS viduje klausimo“⁹³.

Agentams veikti užsienyje buvo gerokai sunkiau nei Lietuvoje, nes ryšiai su išeiviais buvo riboti, be to, į atvykėlius žiūrėta įtariai. Apibendrinant galima teigti, kad sukurti stipraus agentūrinio tinklo jiems nepavyko, tačiau propagandinių, ypač kompromitavimo, akcijų poveikis buvo gan veiksmingas.

AGENTAI PRIEŠ ANTISOVIETINĮ PASIPRIEŠINIMĄ LIETUVOJE

Agentūrinio darbo tarp jaunimo, inteligentijos, buvusių politinių kalinių, pilietinio ir disidentinio judėjimo atstovų pavyzdžių yra labai nedaug, nes garsiausių disidentų operatyvinių bylų Lietuvoje nėra. Išlikusi tik kunigo J. Zdebskio operatyvinė byla. Ji yra puikus pavyzdys, rodantis, kokių priemonių prieš rezistentus buvo imtasi. Todėl ir istoriografijoje ši tema atspindėta fragmentiškai. Slaptųjų KGB bendradarbių pagrindinis tikslas buvo stebėti, analizuoti įvairių visuomenės grupių nuotaikas, fiksuoti antisovietines apraiškas (pasisakymus prieš valdžią, anoniminių dokumentų, savilaidos platinimo atvejus, antisovietines akcijas), vykdyti profilaktinę veiklą (atkalbėti, atgrasyti nuo tolesnės rezistencinės kovos).

Agentų darbas su nepriklausomos Lietuvos veikėju, grįžusiu iš įkalinimo vietos, Juozu Keliuočiu iliustruoja agentų veiklos formas ir tikslus – kuo arčiau priartėti prie jo, pelnyti pasitikėjimą, stebėti jį ir jo bendraminčius, išsiaiškinti jo požiūrį į valdžią svarbius dalykus, bandyti daryti įtaką, pakeisti jo požiūrį į valdžią, įtikinti su ja bendradarbiauti. L. Okuličiūtės duomenimis, 1950–1978 m. J. Keliuotį sekė penkiasdešimt šeši agentai⁹⁴. Buvo svarbu, kad garsus nepriklausomos Lietuvos veikėjas darytų naudingą įtaką visuomenei. Žurnaluose dirbantiems agentams „Gintarui“ ir „Butkui“ buvo paskirta užduotis įtikinti J. Keliuotį pasisakyti spaudoje apie sovietinės Lietuvos pasiekimus⁹⁵.

KGB stebėjo ne tik garsius buvusius politinius kalinius. Pavyzdžiui, KGB Šakių poskyrio agentas „Šešupė“ informavo, kad buvęs partizanas, politinis kalinys Petras Biskirskas kritikuoja valdžią. KGB, gavęs šią informaciją, nusprendė kaupti medžiagą apie šį asmenį ir jį profilaktuoti. Taip pat buvo

gautas pranešimas, kad Vincas Korsakas perskaitė nacionalistinio pobūdžio eilėraštį. KGB jį atkreipė dėmesį, nutarė sekti⁹⁶. KGB Šakių poskyrio 1972 m. ataskaitoje nurodyta stebėti buvusį politinį kalinį, buvusį partizaną Z. Žemaitį. Buvo užverbuotas jo bendražygis, kartu partizanavęs, kalėjęs, o dabar saugumo agentas „Vilkas“⁹⁷.

Stebėti konkretų asmenį ar jų grupę yra vienoks agentų veiklos pobūdis, o išsiaiškinti anoniminius neorganizuotos veiklos dalyvius (savilaidos leidinių, lapelių autorius, nelegalius užsienio radijo stočių klausytojus) yra kur kas sudėtingiau, tada agentai tampa ypač svarbūs KGB talkininkai išaiškinant tokių veiksmų autorius. 1971 m. KGB sudarė operatyvinę bylą (GDOR) „Sofistai“ šešioms asmenims, kurie buvo įtariami antisovietinės medžiagos platinimu ir keitimuisi su rusų savilaida. Agentai „Kibirktis“ ir „Rokas“ turėjo išsiaiškinti jų tolesnius planus⁹⁸. KGB Švenčionių r. 1974 m. veiklos ataskaitoje rašoma, kad agentas „Lesnik“ išsiaiškino anoniminio laiško autorių, taip pat stebėjo asmenų „iš negatyvios“ aplinkos elgesį. Jis, prisidengęs pseudonimu, į vietinį laikraštį parašė straipsnį, šmeižiantį partizanus⁹⁹. Agentas „P“ informavo, kad disidentas V. Petkus kartu su latvių ir estų rezistentais 1977 m. rugpjūčio 20 d. parengė dokumentą apie bendro pasipriešinimo judėjimo organizacijos įkūrimą. Operatyvinė byla V. Petkui buvo sudaryta vadovaujantis agento „Pušies“ pateiktais duomenimis. Pas šį agentą V. Petkus buvo atvykęs atspausdinti šio dokumento¹⁰⁰. KGB Radviliškio 1979 m. ataskaitoje pažymima, kad agentas „Briedis“ asmenį, patekusį į KGB akiratį dėl ryšių su nelegalios spaudos leidėjais, supažindino su operatyviniu darbuotoju, kuris prisistatė kaip pogrindyje rašantis rašytojas¹⁰¹. KGB Kauno m. skyriaus 1985 m. rašte rašoma, kad agentas „Rudolfas“ išsiaiškino, kad DOR „Neudačnik“ bandė platinti nelegalų leidinį. KGB agentams

buvo skirta užduotis rinkti kuo daugiau informacijos apie to kūrinio platinimą, pagal gautą medžiagą buvo sprendžiama, kokių priemonių imtis toliau: sudaryti bylą ar profilaktikuoti¹⁰². KGB padalinių 1987 m. veiklos plane užfiksuota, kad prie savilaidos leidinio „Vytis“ rengimo įtariamasis prisidėjęs DOR „Mentorius“ (Konstantinas Meidūnas), todėl agentai „Nemunas“, „Kalinauskas“ ir kandidatas verbavimui iš jo pažįstamų turi surinkti įrodymus, patvirtinančius šį įtarimą¹⁰³.

LSSR KGB fiksavo ir kitokius antisovietinius veiksmus. 1971 m. Kelmėje agento pranešimo pagrindu atskleista „politiškai kenksminga“ moksleivių (8 kl.) grupė. Agentas veikė apsimitęs Milicijos vaikų kambario darbuotoju¹⁰⁴. Per vykusias protesto akcijas po Romo Kalantos susideginimo buvo suimti Šarūnas Žukauskas, Antanas Sakalauskas, Vidmantas Povilionis. Operatyvinių ir agentūrinių priemonių plane Nr. 358 siekiant išsiaiškinti šių asmenų ryšius ir indėlių platinant savilaidą pasitelktas agentas „Kudirka“. Kadangi apie suimtą V. Povilionį KGB nedaug žinojo, į jo kamerą buvo įleistas agentas. Tardomas L. Sakalauskas išsitarė, kad savo rašomajai mašinėlei dalis pirkęs iš Staugaičio. Agentas „K“ stengėsi prie jo priartėti, kad, išsiaiškinęs galimybes, galėtų pritaikyti slaptas priemones (išorinį sekimą)¹⁰⁵. 1974 m. KGB Švenčionių poskyrio agentas „Karvelis“, kuris buvo naudojamas išsiaiškinti negatyvias apraiškas tarp besimokančio jaunimo, informavo apie dainuojamas nacionalistinio pobūdžio dainas; kitas agentas pranešė, kad mokytojas, paveiktas užsienio radijo stočių, skleidžia ideologiškai žalingas kalbas¹⁰⁶. Tiriant GDOR „Ozlablionių“ (kurioje minimas ir B. Gajauskas) per agentus pavyko užfiksuoti nelegalius rezistentų veiksmus. KGB stengėsi užkirsti kelią jų veiklai, tačiau nepavyko¹⁰⁷. KGB Akmenės 1977 m. ataskaitoje rašoma, kad agentai vis

dažniau buvo naudojami neutralizuojant antisuomeninius veiksmus. Buvo praveisti keturi profilaktiniai pokalbiai, sutrukdyta susikurti antisovietinei moksleivių grupei, pagal gautus agentų „Sauliaus“, „Klevo“ pranešimus partiniai organai buvo informuoti apie negatyvias apraiškas, nuotaikas Akmenės gamyklose¹⁰⁸. 1978 m. profilaktuotas DON Nr. 104 „Vorony“ („Varnai“) už ryšius su kunigais, nelegalios spaudos skaitymą ir platinimą, žalingų minčių sklaidą tarp mokinių. Agentas „Stankutė“ ir patikimas asmuo vykdė profilaktiką neįpareigojančio pokalbio forma, veikė kaip įtakos agentai. KGB nutarė jį toliau stebėti, nors profilaktika ir turėjo teigiamo poveikio¹⁰⁹. KGB Anykščių skyriaus 1979 m. buvo užverbuotas agentas „Petrauskas“, buvęs mokytojas, mokėjęs anglų kalbą ir turėjęs ryšių užsienyje. Jis vedė populiarias diskotekas, tad manyta, kad jis gali paveikti jaunimą KGB naudinga linkme¹¹⁰.

KGB rūpėjo ir akademinės bendruomenės nuotaikos, pasisakymai, ryšiai. 1979 m. Kauno miesto KGB agentas „Kęstutis“ išsiaiškino, kad Veterinarijos akademijos dėstytojas Vaiškevičius bando savo studentus apdoroti nacionalistine dvasia¹¹¹. Agentai užfiksavo S. Žuko Taikomosios dailės technikumui dėstytojos Kuklerytės ideologiškai netinkamus pasisakymus. KGB stengėsi juos paviesti per atitinkamas institucijas ir praveisti viešą profilaktiką¹¹² (daryti poveikį per visuomenę ir slėpti savo indėlių). Vilniaus miesto KGB 1985 m. veiklos ataskaitoje rašoma, kad Vilniaus statybos technikumui antro kurso studentas skleidžia nacionalistines, antisovietines idėjas, priklauso pankams. Jis buvo profilaktuotas, bet savo idėjų neišsižadėjo. Toliau jį stebėjo agentai. Jam įsidarbinus, planuota surasti informatorių darbovietėje, kad jį stebėtų ir darytų jam palankų poveikį. Salomėjos Nėries mokyklos moksleivis taip pat pakliuvo

į KGB akiratį, nes leido laikraštuką. Agentai „Algis“ ir „Akademikas“ mokykloje bandė šiam jaunuoliui daryti teigiamą poveikį¹¹³. LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 1986 m. planuose buvo numatyta atlikti Vilniaus universiteto Filologijos katedros mokslinio bendradarbio profilaktiką per universitete dirbantį KGB patikėtinį¹¹⁴.

Agentai ne tik stebėjo Sąjūdžio veiklą, rinko informaciją apie narius, bet ir stengėsi daryti įtaką jų sprendimams įvairiais klausimais, santykiams su kitomis organizacijomis ir išėivija. 1988 m. Šilalės KGB planavo agentams „Jurai“, „Margeliui“, „Geniui“, „Monteriu“ ir „Knistautui“ sukurti elgesio šablonus, kad pelnytų Sąjūdžio grupės vadovų ir narių pasitikėjimą. Išsiaiškinti aktyviausios Sąjūdžio grupės narės V. Bernickienės priešišką veiklą patikėta agentui „Žemaitėi“¹¹⁵. Agentui „Karabinui“ pavesta stebėti Alytaus Sąjūdžio grupės veiklą šaldytuvų gamykloje, spaudos leidybą ir platinimą, taip pat fiksuoti pokalbius asmenų, norinčių radikalizuoti Sąjūdžio veiklos kryptį¹¹⁶. Iš KGB Alytaus miesto 1989 m. ataskaitos matyti, kad ieškota slaptų informatorių tarp visų besikuriančių neformalių judėjimų, Sąjūdžio, Demokratų partijos, Tremtinių sąjungos. Slaptiems bendradarbiams pavyko gauti informacijos apie Lietuvos laisvės lygos ir „Jaunosios Lietuvos“ veiklą (mitingus, pasisakymus)¹¹⁷. Agentas „Alik“, susitikęs su kadriniu darbuotoju, pranešė apie Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute vykusį sąjūdžio grupės susirinkimą, jam duota papildoma užduotis dalyvauti 1989 m. rugsėjo 6 d. Lietuvos mokslų akademijos Mokslininkų rūmuose vykšančiame rinkiminiame susirinkime ir fiksuoti negatyvius pasisakymus¹¹⁸. Agentui „Vikarui“ pavyko išsiaiškinti, kaip yra organizuojami Sąjūdžio ir kitų judėjimų spaudos darbai Vilniuje¹¹⁹. Raseinių sky-

riaus KGB 1989 m. ataskaitoje nurodoma, kad agentas „Dėstytojas“ gavo informacijos apie planuojamas Sąjūdžio akcijas. Agentas „Lauras“ dalyvavo tremtinių klubo „Garsas“, ateitininkų „Carito“ veikloje¹²⁰. KGB Širvintų rajono 1989 m. ataskaitoje pažymima, kad jiems su agentu „Rubinu“ pavyko pasiekti, kad rajono laikraštyje „Širvinta“ nebūtų išspausdinta antisovietinio pobūdžio straipsnių apie Sąjūdį¹²¹.

Nors KGB vykdė aktyvią agentūrinę veiklą, galutinai palaužti disidentų, kunigų, išėivių ir kitų visuomenės atstovų nepavyko, neužkirto ir kelio Sąjūdžio radikalizacijai, atvedusiai Lietuvą į nepriklausomybę.

IŠVADOS

Agentai buvo vieni svarbiausių sovietinio saugumo įrankių kovoje su rezistentais Lietuvoje ir Vakaruose. Skleisti dezinformaciją, diskredituoti ir kompromituoti rezistentus bandant juos „perauklėti“ buvo ne ką mažiau svarbu, nei rinkti informaciją. KGB ir rezistentai kovojo dėl viešosios nuomonės, o agentai buvo nematomi šios kovos KGB kariai. Jie turėjo sukurti tarpusavio nepasitikėjimo, baimės, įtarumo atmosferą tarp rezistentų. Naujos antisovietinio pasipriešinimo formos privertė keisti KGB taktiką renkantis agentus, skiriant jiems užduotis ir kuriant elgesio šablonus. KGB agentų atranka tapo selektyvesnė, buvo labiau orientuojamasi į konkrečias visuomenės grupes, todėl agentams buvo keliami geroi didesni, ypač išsilavinimo, reikalavimai nei iki 1953 m. Tačiau nuolatiniai raginimai ieškoti kandidatų į slaptuosius bendradarbius rodo, kad šis darbas vyko sudėtingai ir rezultatai netenkino KGB. Rezistencinė veikla nenutrūko, buvo padaryta žala tik atskiriems asmenims.

Nuorodos

¹ SSRS valstybės saugumo komiteto pirmininko 1983 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. 00140 „Dėl SSRS VSK organų agentūrinio aparato ir patikėtinių asmenų nuostatų patvirtinimo“, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 150, l. 2–50. Prieiga per internetą: <<http://www.kgbveikla.lt/docs/show/2118/from:538>>.

² N. Žemaitienė, „MGB–KGB agentūra okupuotoje Lietuvoje“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2; N. Gaškaitė, „MGB agentūra pokario Lietuvoje“, *Laisvės kovų archyvas*, 1994, Nr. 12.

³ A. Anušauskas, *KGB. Visiškai slaptai*, Vilnius, 2015.

⁴ L. Okuličiūtė, „Patikimi asmenys Lietuvos SSR KGB agentūrinio tinklo šešėlyje“, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, Nr. 1.

⁵ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1944–1990 m.*, Vilnius, 2002; To paties, „Lithuanian Catholic clergy and the KGB“, *Religion, State and Society*, 2006, vol. 34, No. 1; To paties, „Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20.

⁶ V. Vitkauskas, „Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkų verbavimas NKVD/KGB agentais sovietmečiu“, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, 2000.

⁷ V. Pruskus, „Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkai KGB objektyve: verbavimo tikslai, ypatumai ir formos“, *Darbai ir dienos*, t. 47, 2007.

⁸ V. Spengla, „Akiplėša“. *KGB kova prieš Bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą*, Vilnius, 1996; To paties, *Bažnyčia, „Kronika“ ir KGB voratininkai*, Vilnius, 1993; To paties, *Objektas „Intrigantas“: kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla*, Vilnius, 2002.

⁹ D. Juodis, *Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.*, Vilnius, 2016.

¹⁰ J. Banionis, *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990 m.*, Vilnius, 2002.

¹¹ K. Burinskaitė, *LSSR KGB ideologija, politika ir veikla 1954–1990 m.*, Vilnius, 2015; To paties, „Lietuvos SSR KGB taikiny – akademinė bendruomenė“, *Genocidas ir rezistencija*, 2014, Nr. 1; To paties, „Veidu į Lietuvą“ programos vaidmuo KGB veiklos prieš „Santara-Šviesą planuose“, *Genocidas ir rezistencija*, 2010, Nr. 1; To paties, „KGB agentų rengimas užsienio žvalgybinėms užduotims ir jų veiklos vertinimas“, *Genocidas ir rezistencija*, 2018, Nr. 1.

¹² L. Okuličiūtė, „Juozas Keliuotis KGB taikinyje 1956–1978 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 2.

¹³ A. Veilentienė, „Kauno politechnikos instituto studentai ir dėstytojai KGB akiratyje (1951–1989)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2014, Nr. 1.

¹⁴ J. R. Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius, 1999.

¹⁵ K. Burinskaitė, L. Okuličiūtė, *Slaptieji KGB archyvai*, Vilnius, 2011.

¹⁶ C. Andrew, *The sword and the shield. The Mitrokhin archive and the secret history of the KGB*, New York: Basic Books, 1999; O. Гордиевский, К. Эндрю, *КГБ. Разведывательные операции от Ленина до Горбачева*, Москва: Центрполиграф, 1999.

¹⁷ A. Weiner, A. R. Tamm, „Getting to Know You: The Soviet Surveillance System, 1939–1957“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 2012, vol. 13, No. 1.

¹⁸ SSRS valstybės saugumo komiteto pirmininko 1983 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. 00140 „Dėl SSRS VSK organų agentūrinio aparato ir patikėtinių asmenų nuostatų patvirtinimo“, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 150, l. 4. Prieiga per internetą: <http://www.kgbveikla.lt/lt>.

¹⁹ *Контрразведывательный словарь*, Москва, 1972, c. 9.

²⁰ N. Gaškaitė, p. 99, 100.

²¹ Ibid.

²² L. Okuličiūtė, „Patikimi asmenys Lietuvos SSR KGB agentūrinio tinklo šešėlyje“, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, Nr. 1, p. 56.

²³ N. Gaškaitė, p. 100.

²⁴ *Контрразведывательный словарь*, c. 10.

²⁵ SSRS valstybės saugumo komiteto pirmininko 1983 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. 00140 „Dėl SSRS VSK organų agentūrinio aparato ir patikėtinių asmenų nuostatų patvirtinimo“, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 150, l. 4, 4 a. p. Prieiga per internetą: <<http://www.kgbveikla.lt/lt/>>.

²⁶ Ibid., l. 5, 5 a. p.

²⁷ „Kai kurie agentų taktikos klausimai tiriant antisovietinės propagandos ir agitacijos bylas“, *Труды высшей школы КГБ*, 1976, t. 10, c. 65.

²⁸ V. Pruskus, „Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkai KGB objektyve: verbavimo tikslai, ypatumai ir formos“, p. 188.

²⁹ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1944–1990*, p. 231.

³⁰ V. Vitkauskas, op. cit., p. 243.

³¹ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje 1944–1990 m.*, p. 234, 246.

³² LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1972 m. sausio 27 d. ataskaita apie agentūrinių-operatyvinių darbą 1971 m., LYA, f. K-51, ap. 1, b. 372, l. 67.

³³ LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio 1987 m. liepos 21 d. raštas apie Vatikano kadru problemas, *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 232, l. 169–170.

³⁴ LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1987 m. sausio 4 d. raštas SSRS KGB dėl aktyvių priemonių Vatikane, *ibid.*, l. 109–110.

³⁵ D. Glodenis, „Kaip KGB žlugdė Lietuvos krikšto jubiliejus minėjimą“. Prieiga per internetą: <www.religija.lt>, [žiūrėta 2018-10-18].

³⁶ LSSR KB 1-ojo skyriaus 1988 m. gruodžio 26 d. raštas dėl rengiamų aktyvių priemonių, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 232, l. 94.

³⁷ „Sąjūdis ir KGB, slaptieji takai“, *XXI amžiaus priedas apie slaptąsias tarnybas*. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/slaptieji/20080618/slaptieji_03.html>.

³⁸ LSSR KGB Skuodo r. poskyrio 1981 m. liepos 2 d. pažyma apie atliktą darbą išaiškinant kandidatus į kunigų seminariją, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 2977, l. 22.

³⁹ LSSR KGB Telšių rajono poskyrio 1980 m. liepos 17 d. ataskaita apie dvasinėje seminarijoje taikytas poveikio priemones, *ibid.*, b. 3744, l. 22–25.

⁴⁰ LSSR KGB Anykščių rajono skyriaus 1980 m. veiklos ataskaita (1980 m. gruodžio 3 d.), *ibid.*, b. 305, l. 51.

⁴¹ V. Vitkauskas, p. 246.

⁴² LSSR KGB 5-osios tarnybos 1985 m. liepos 30 d. priemonių planas stiprinant kontržvalgybinę darbą Kauno dvasinėje akademijoje 1985–1987 m., LYA, f. K-18, ap. 2, b. 235, l. 2,7,10, 13.

⁴³ LSSR KGB 1984 m. rugpjūčio 6 d. pažyma apie Kauno kunigų seminarijos klierikus, *ibid.*, f. K-40, ap. 1, b. 246, l. 106–108.

⁴⁴ V. Spengla, „Akiplėša“. *KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą*, p. 54.

⁴⁵ LSSR KGB Lazdijų rajono poskyrio 1984 m. vasario 22 d. parengtas J. Zdebskį sekusių agentų sąrašas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 886, l. 60–64.

⁴⁶ Agento „Gerardas“ 1974 m. spalio 30 d. pranešimas, *ibid.*, b. 882, l. 293.

⁴⁷ V. Spengla, „Akiplėša“. *KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą*, p. 56, 61.

⁴⁸ LSSR KGB Lazdijų rajono poskyrio 1978 m. birželio 29 d. raštas 5-ajam skyriui dėl kunigų, su-

sijusių su „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ leidyba, persekiojimo, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 884, l. 287–289.

⁴⁹ V. Spengla, „Akiplėša“. *KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą*, p. 64.

⁵⁰ Agento „Gediminas“ 1977 m. sausio 25 d. pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 883, l. 164.

⁵¹ LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių planas tiriant baudžiamąją bylą dėl „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ platinimo (1972 m. rugpjūčio 11 d.), *ibid.*, f. K-40, ap. 1, b. 199, l. 89.

⁵² Agento „Lilija“ 1975 m. gegužės 14 d. pranešimas, *ibid.*, f. K-30, ap. 1, b. 883, t. 4, l. 111.

⁵³ V. Spengla, *Katalikų bažnyčia, Kronika, KGB voratinklis*, p. 171.

⁵⁴ V. Vitkauskas, p. 253.

⁵⁵ Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto kompromitavimo planas (1979 m. vasario 14 d.), LYA, f. K-30, ap. 1, b. 884, l. 148–151.

⁵⁶ LSSR KGB 5-osios tarnybos ir Tardymo skyriaus 1983 m. sausio 20 d. agentūrinių-operatyvinių ir tardymo priemonių planas tiriant GDOR „Pautina“ („Voratinklis“), *ibid.*, f. K-40, ap. 1, b. 234, l. 149.

⁵⁷ LSSR KGB 1983 m. birželio mėn. tardymo veiksmų ir agentūrinių-operatyvinių priemonių planas kun. S. Tamkevičiaus baudžiamojoje byloje, *ibid.*, b. 235, l. 284.

⁵⁸ LSSR KGB Ignalinos rajono poskyrio 1977 m. veiklos ir profilaktikos priemonių ataskaita (1976 m. gruodžio 24 d.), *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 661, l. 7.

⁵⁹ V. Vitkauskas, p. 251.

⁶⁰ LSSR KGB Druskininkų miesto poskyrio 1987 m. gegužės 8 d. raštas apie darbą su agentais ir patikimais asmenimis atsižvelgiant į SSRS KGB įsakymus, LYA, f. K-11, ap. 1, b. 563, l. 20.

⁶¹ LSSR KGB Utenos miesto poskyrio 1980 m. gegužės 19 d. pažyma apie kunigo P. Kražausko kompromitavimą, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 4112, l. 9–11.

⁶² Priedas prie LSSR KGB Šakių rajono poskyrio 1977 m. gruodžio 12 d. ataskaitos pagal 5-ąją liniją 1979 m., *ibid.*, b. 3070, l. 27.

⁶³ A. Streikus, „Lithuanian Catholic clergy and the KGB“, p. 65, 66.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 67.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 66, 67.

⁶⁶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija Madride, vykusi 1977–1978 m.

⁶⁷ Užduotis į JAV vykstančiam agentui, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 300, l. 66.

⁶⁸ LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1980 m. kovo 17 d. pažyma apie agento „Vokė“ kelionės užduotį, *ibid.*, b. 450, l. 121.

⁶⁹ SSSR KGB PGU 1980 m. liepos 17 d. raštas LSSR KGB 1-ajam skyriui dėl užduoties agentui „Vasaris“, *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 166, l. 188.

⁷⁰ Išrašas iš agentui „Rimantas“ suformuotos užduoties jam vykstant į užsienį (1981 m. vasario 25 d.), *ibid.*, b. 324, l. 74.

⁷¹ Agento „Kriučev“ 1971 m. lapkričio 4 d. pranešimas, *ibid.*, b. 444, l. 340–341.

⁷² Užduotis į Angliją vykstančiam agentui, *ibid.*, b. 189, l. 64–65.

⁷³ Užduotis agentui „Kalvis“ priartėti prie „Santaros-Šviesos“ nario (1978 m. kovo 31 d.), *ibid.*, b. 203, l. 40–42.

⁷⁴ LSSR KGB darbo su užsienio specialiosiomis tarnybomis pagal operaciją „Horizont“ 1967–1968 m. agentūrinių-operatyvinių priemonių planas (1967 m. birželio 18 d.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 660, l. 159.

⁷⁵ LSSR KGB 1980 m. gegužės 23 d. priemonių planas byloje „Džiaz“ 1980–1981 m. (VLIK), *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 324, l. 12–13.

⁷⁶ LSSR KGB Alytaus m. skyriaus 1989 m. veiklos ataskaita (1989 m. gruodžio 12 d.), *ibid.*, f. K-18, ap. 2, b. 1373, l. 23.

⁷⁷ A. Anušauskas, *KGB. Visiškai slaptai*, p. 219.

⁷⁸ A. Anušauskas, *KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai*, p. 90.

⁷⁹ *Ibid.*, 90.

⁸⁰ LSSR KGB darbo su lietuvių išėvių organizaciją „Santara-Šviesa“ agentūrinių-operatyvinių priemonių planas (1970 m. kovo 5 d.), LYA, b. 674, l. 70, 76.

⁸¹ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1971 m. sausio 27 d. ataskaita apie agentūrinių-operatyvinį darbą 1971 m., *ibid.*, f. K-51, ap. 1, b. 372, l. 66.

⁸² „Santara-Šviesa ir kiti“ (KGB parengtas straipsnis), *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 323, l. 62–63.

⁸³ LSSR KGB darbo su lietuvių išėvių organizacija „Santara-Šviesa“ agentūrinių-operatyvinių priemonių planas (1970 m. kovo 5 d.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 674, l. 41–42.

⁸⁴ A. Anušauskas, *KGB Lietuvoje*, p. 90.

⁸⁵ LSSR KGB darbo su Profesoriumi (Z. Rakašiumi) agentūrinių-operatyvinių priemonių planas Nr. 1212 (1987 m. rugpjūčio 27 d.), jam lankantis Lietuvoje, LYA, f. K-35, ap. 2, b. 165, l. 80–81

⁸⁶ Agento „Beržas“ 1982 m. spalio 18 d. pranešimas, *ibid.*, l. 71.

⁸⁷ LSSR KGB darbo su Profesoriumi (Z. Rakašiumi) agentūrinių-operatyvinių priemonių planas Nr. 1212 (1987 m. rugpjūčio 27 d.), jam lankantis Lietuvoje, *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 165, l. 80–81.

⁸⁸ *Ibid.*, l. 82.

⁸⁹ LSSR KGB 1978 m. agentūrinio-operatyvinio darbo ataskaita (1979 m. sausio 30 d.), *ibid.*, f. K-51, ap. 1, b. 372, l. 174.

⁹⁰ LSSR KGB 1979 m. veiklos planas (1979 m. sausio 30 d.), *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 758, l. 28.

⁹¹ LSSR KGB 1989 m. veiklos ataskaita, *ibid.*, f. K-15, ap. 1, b. 224, l. 8.

⁹² LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1989 m. gruodžio 4 d. raštas „Z“ tarnybai atsakant į 1989 m. lapkričio 17 d. raštą „z“/4-622, *ibid.*, f. K-35, ap. 2, b. 333, l. 294–295.

⁹³ LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1989 m. veiklos ataskaita pagal „EM“ liniją (1989 m. gruodžio 1 d.), *ibid.*, b. 646, l. 36, 39.

⁹⁴ L. Okuličūtė, J. Keliuotis, p. 134.

⁹⁵ LSSR KGB 5-ojo skyriaus 1972 m. gruodžio 1 d. pažyma apie buvusių nepriklausomos Lietuvos inteligentų panaudojimą prieš išėviją ir priešiškus elementus šalies viduje, LYA, f.-30, ap. 1, b. 374, l. 328.

⁹⁶ LSSR KGB Šakių rajono poskyrio 1971 m. gruodžio 28 d. ataskaita apie antisovietines apraiškas rajone 1971 m., *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 3059, l. 34.

⁹⁷ LSSR KGB Šakių rajono poskyrio 1972 m. veiklos ataskaita (1972 m. gruodžio 26 d.), *ibid.*, l. 70–71.

⁹⁸ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1971 m. sausio 27 d. ataskaita apie agentūrinių-operatyvinį darbą 1971 m., *ibid.*, f. K-51, ap. 1, b. 372, l. 74.

⁹⁹ LSSR KGB 1974 m. balandžio 30 d. pranešimas apie darbą su asmenimis iš negatyvios aplinkos Švenčionių rajone, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 3524, l. 41.

¹⁰⁰ LSSR KGB 1977 m. spalio 26 d. operatyvinių ir tardymo priemonių planas Viktoro Petkaus baudžiamojoje byloje Nr. 47, *ibid.*, f. K-40, ap. 1, b. 209, l. 208, 216.

¹⁰¹ LSSR KGB Radviliškio r. skyriaus 1979 m. ataskaita (1979 m. gruodžio 17 d.), *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 2601, l. 152.

¹⁰² LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 5-ojo poskyrio 1984 m. gruodžio 29 d. agentūrinio-operatyvinio ir organizacinio darbo planas pagal jaunimo ir inteligentijos liniją 1985 m., *ibid.*, f. K-18, ap. 1, b. 206, l. 10.

¹⁰³ LSSR KGB 5-osios tarnybos ir KGB Tardymo skyriaus 1987 m. kovo 25 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių planas „Mentorius“, *ibid.*, f. K-1, ap. 46, b. 1375, l. 245.

¹⁰⁴ LSSR KGB Šiaulių m. skyriaus 1972 m. vasario 18 d. pranešimas LSSR KGB 5-ajam skyriui apie antisovietines jaunimo grupes Kelmėje, *ibid.*, f. K-18, ap. 1, b. 511, l. 56–57.

¹⁰⁵ LSSR KGB priemonių planas baudžiamojoje byloje Nr. 358 (1973 m. birželio 11 d.), *ibid.*, f. K-40, ap. 1, b. 197, l. 183–184, 190.

¹⁰⁶ LSSR KGB 1974 m. balandžio 30 d. pranešimas apie darbą su asmenimis iš negatyvios aplinkos Švenčionių rajone, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 3524, l. 41.

¹⁰⁷ LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 1976 m. gruodžio 16 d. pažyma apie ideologinės kontržvalgybos darbo rezultatus 1976 m., *ibid.*, f. K-18, ap. 1, b. 172, l. 3–4.

¹⁰⁸ LSSR KGB Akmenės r. skyriaus 1977 m. gruodžio 14 d. pažyma apie 1977 m. kontržvalgybinio darbo rezultatus, *ibid.*, f. K-11, ap. 1, b. 42, l. 58.

¹⁰⁹ LSSR KGB Šilalės r. skyriaus 1978 m. gruodžio 12 d. pažyma apie 1978 m. darbo rezultatus vykdančią KGB 5-osios tarnybos užduotis, *ibid.*, b. 3272, l. 18–19.

¹¹⁰ LSSR KGB Kėdainių rajono poskyrio 1979 m. veiklos ataskaita (1979 m. gruodžio 12 d.) *ibid.*, b. 1388, l. 12.

¹¹¹ LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 1979 m. gruodžio 12 d. pažyma apie ideologinės kontržvalgybos darbo rezultatus 1979 m., *ibid.*, f. K-18, ap. 1, b. 175, l. 64.

¹¹² LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 5-ojo poskyrio 1982 m. gruodžio 30 d. planas pagal

jaunimo ir inteligentijos liniją 1983 m., *ibid.*, b. 184, l. 18.

¹¹³ LSSR KGB Vilniaus miesto skyriaus 1985 m. rugsėjo 23 d. pažyma apie operatyvinio stebėjimo bylas, *ibid.*, b. 21, l. 33–34.

¹¹⁴ LSSR KGB Kauno miesto skyriaus 5-ojo poskyrio 1985 m. gruodžio 29 d. agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių planas pagal jaunimo ir inteligentijos liniją 1986 m., b. 262, l. 8.

¹¹⁵ LSSR KGB Šilalės rajono 1989 m. veiklos planas (1988 m. gruodžio 1 d.), *ibid.*, f. K-11, ap. 2, b. 1395, l. 111–112.

¹¹⁶ Agento „Karabinas“ 1988 m. spalio 14 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, f. K-18, ap. 2, b. 1377, l. 18–19.

¹¹⁷ LSSR KGB Alytaus m. skyriaus veiklos 1989 m. ataskaita (1989 m. gruodžio 12 d.), *ibid.*, f. K-18, ap. 2, b. 1373, l. 26.

¹¹⁸ LSSR KGB 6-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio 1988 m. gruodžio 20 d. raštas apie susitikimą su agentu „Alik“ dėl Sąjūdžio grupės susirinkimo Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute, *ibid.*, f. K-1, ap. 46, b. 2141, l. 214–215.

¹¹⁹ Agento „Vikaras“ 1989 m. sausio 10 d. pranešimas, *ibid.*, f. K-18, ap. 2, b. 102, l. 8–11.

¹²⁰ LSSR KGB Raseinių rajono 1989 m. veiklos ataskaita (1989 m. gruodžio 7 d.), *ibid.*, f. K-11, ap. 2, b. 1029, l. 26–27.

¹²¹ LSSR KGB Širvintų rajono poskyrio 1989 m. veiklos ataskaita (1989 m. gruodžio 7 d.), *ibid.*, b. 1695, l. 5.

Gauta 2019 04 11
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Kristina Burinskaitė

KGB AGENTS: THEIR TYPES, FUNCTIONS AND OBJECTIVES

Summary

KGB agents are one of its pillars and sources of power since on the basis of the information they provided, the operative work was organized, which ensured that the atmosphere of fear and obedience pervade society. The goal of this research is to name and define the types of agents, the tasks they had to carry out, the goals to be achieved as well as in what segments of the population they were most active. The definition of an agent in KGB documents is a Soviet citizen,

a foreign country national (subordinate) or an individual who has no citizenship, who collaborated secretly with the KGB organs and fulfilled its tasks ensuring internal security in the USSR. The committee's apparatus consisted of agents, residents, owners of apartments for secret meetings, and owners of conspiracy apartments who were not on the staff of the agency. KGB secret agents are divided into certain types by the nature of their activities and the tasks

they were to carry out. Agents infiltrated into the clergy controlled the Church and seminaries' activities, attempted to exert influence on anti-Soviet priests as well as to form a positive position of the Vatican and the community of the devout that was in favour of the Soviet regime. Among the émigré communities their goal was to harm the organisations of the diaspora and discredit the cause of Lithuania's liberation for which they fought. The objective of the agents who were in charge of monitoring resistance activities was to uncover anti-Soviet schemes, especially the ways and organizers of samizdat. They aimed to influence people so that they avoided resistance, and those who got involved

would abandon it. Agents using various instruments such as spreading disinformation about individuals, compromising them, trying to "reeducate" them took efforts to discredit non-conformists in the eyes of the public. The role of agents was particularly important for explaining the activities of resistance both in Lithuania and the West.

After 1953, requirements for agents were more demanding than before. However, constant search for secret collaborators demonstrates that the work was complicated and the results could not satisfy the KGB although separate individuals suffered harm.